

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XVI

Zagreb 1992.

Broj 30

rasprave i prilozi

UDK: 949.713
Izvorni znanstveni rad

ISTRA 751–791.

Lujo MARGETIĆ, Rijeka

Autor daje prije svega kraći uvid u političke prilike u Italiji s osobitim obzirom na dvije faze jačanja franačkog utjecaja: u prvoj Pipin (umro 768.) i njegova udovica Bertrada (do smrti sina Karlmana 771. god.) nastoje ostvariti ravnotežu političkih snaga (Bavarska – Langobardi – papinstvo) pod vodstvom Franačke, a u drugoj Pipinov sin Karlo ostvaruje punu prevlast Franačke. U obje faze Bizant igra marginalnu ulogu.

U nastavku autor dokazuje da je u analiziranom razdoblju Istra uživala veliku samostalnost, priznavajući samo formalno bizantski suverenitet.

1. Opće političke prilike u Italiji

Moćni franački majordom Pipin ostvario je franačku premoćnu ulogu u Italiji svojom vezom s papom. Veza između Pipina i pape bitno se ojačala nakon papine podrške Pipinovom proglašenju za franačkog kralja potkraj 751. god. u Soissonu.¹ Iskoristivši neslogu Abasida i Omajida, Pipin je ubrzo istjerao Arape iz Septimanije i pokorenjem Akvitanije (768.) stvorio prvorazrednu zapadnoeuropsku velesilu čije su istočne granice dosizale do današnje Češke. Područja sjeverno od Pipinove Franačke nisu za nju predstavljala nikakvu opasnost već upravo obratno, ona su bila kao stvorena za daljnja franačka osvajanja. U Bavarskoj su unutar crkve i plemstva postojale jake profranačke sklonosti pa je unatoč samostalnoj bavarske politike pod vojvodom Tasilom (počevši od 763. god.) Pipin mogao smatrati Bavarsku neke vrsti satelitskom državom.

Problemi su za Franačku mogli nastati jedino u Italiji, gdje je langobardski kralj Ahistulf 751. god. osvojio Ravenu, središte bizantskog egzarhata i prijetio da

¹ Literatura je golema i u pravom smislu riječi nepregledna. Zbog toga ne navodimo ni opće poznata standardna djela pri navođenju nespornih činjenica. U diskusiju bezbrojnih interpretacija događaja također nismo mogli ući jer bi ona sama za sebe nužno prerasla u monografiju.

svoju vlast protegne na gotovo čitavu Italiju. Langobardska država sama po sebi nije doduše mogla ugroziti Franačku, ali je postojala latentna opasnost da se još uvijek vrlo moćni Bizant okrene prema papinstvu i Langobardima. Premda je papa zajedno s cjelokupnim Zapadom bio najenergičniji protivnik crkvene politike žestokog ikonoborstva Konstantina V., ipak se papa priznavao podanikom Bizanta, npr. isticanjem imena bizantskih careva u uvodu papinskim ispravama i na novcu kovanom u Rimu. Pipin je očito smatrao da bi u takvoj situaciji bilo vrlo opasno uništiti langobardsku državu jer bi eventualni protuudarac Konstantina V. doveo na granice Franačke velesilu koja bi, ako bi u Rimu nametnula svoja vjerska shvaćanja, mogla pogubno djelovati na unutrašnju stabilnost Franačke, koja se nemalim dijelom temeljila na crkvenom jedinstvu.

Zbog svega toga Pipin je u Italiji nastupao izvanredno oprezno. Glavni mu je cilj bio očuvanje papinske samostalnosti u odnosu na Bizant, a s tim je u svezi išla i energična, ali i oprezna intervencija protiv Ahistulfa. Pipin je u Italiji intervenirao dva puta, 754. i 756., »darovao« papi uz ostalo od Langobarda osvojeni bizantski egzarchat i Pentapolis,² pri čemu je nastojao ne izazivati Bizant tako da čak nije nikada ni prihvatio nejasnu kvazibizantsku titulu *patricius Romanorum* kojom ga je papa častio. Uz to, premda nesumnjivo nije bilo za Pipina prave poteškoće uništiti langobardsku državu, on to nije učinio ni za Ahistulfa (umro 756.) ni za njegova nasljednika Deziderija. Uostalom, ne izgleda nimalo nemogućim da se ženidba bavarskog vojvode Tasila s Deziderijevom kćerkom Liutpergom (oko 765. god.) i langobardsko odstupanje Tasilu nekih alpskih predjela mogu vrlo dobro uskladiti s takvom Pipinovom politikom stvaranja »sanitarnog kordona« između Franačke i Bizanta. Pravno posve nedefinirani položaj papinske države nije pri tome pravio nikakve poteškoće jer je Bizant i inače polagao teoretsko pravo na mnoga područja koja su na ovaj ili onaj način već odavno izmakla bizantskoj kontroli.

Jedini ozbiljni protivnik takvoj mudroj i dugoročnoj politici mogao je biti upravo Pipinov stariji sin Karlo, koji je u vrijeme Pipinove bolesti i smrti (768.) imao 26 godina pa je Pipin već imao dovoljno prilika da upozna njegovu nezasitnu ambiciju. Zbog toga je Pipin prilikom raspodjele franačkog kraljevstva dodijelio Karlu sjeverne, zapadne i jugozapadne dijelove Franačke – dakle, predvidio za svoga agresivnog sina Karla smjer osvajanja prema sjeveru (Frizi i Saksonci) – a drugom sinu, Karlmanu, ostavio sve ostale dijelove države, tako da je Karlo bio od Italije odsječen i, kako se vjerojatno činilo Pipinu, u nemogućnosti da razori uspostavljenu profinjenu ravnotežu snaga u Italiji. Mislimo da ne bi smjelo biti ni najmanje sumnje u to da je Pipin zacrtao jasan plan daljnje franačke politike i da je provedbu toga plana povjerio svojoj udovici Bertradi. Karlo je morao uvidjeti da je očevom razdiobom Franačke praktički uklonjen iz »velike politike« pa su se zbog toga odmah pojavila ozbiljna neslaganja između njega i njegova dvadesetogodišnjeg brata Karlmana. Osobito teško morala mu je pasti njegova planirana politička ženidba s kćerkom langobardskog kralja jer se i time kočilo njegove ambicije

---

² Pravno je Pipin »darovanje« mogao u odnosu na Bizant vrlo lako braniti: on je Egzarhat i Pentapolis predao papi (zapravo »Svetom Petru«), a papa je ionako bio bizantski podanik. Prema tome, Bizant nije naizgled bio oštećen, baš naprotiv! To, što je papa u praksi bio u skrajnje napetim, čak neprijateljskim, odnosima s ikonoklastičkim carevima, Pipina se pravno nije moralo baš ništa ticati. Uostalom, sve su to dobro poznate diplomatske finese.

u svjetskoj politici, pogotovo ako se uzme u obzir i planirana udaja njegove sestre s Deziderijevim sinom Adalgisom.

Karlo je 769. godinu proveo daleko od središta franačke države. Kronike govore o ustanku u Akvitaniji i o njegovom gnjevu prema bratu koji mu tom prilikom nije htio vojnički pomoći. Ali vođa ustanka nije se ni pokušao oduprijeti, već je smjesta pobjegao iz svoje zemlje. Zbog toga taj »ustanak« u Akvitaniji djeluje vrlo neuvjerljivo. Kao da je Karlo želio započeti samostalno vladanje u svojem dijelu kraljevstva dokazivanjem vlastite snage i efikasnosti – a možda još i više izbjegavanjem prihvaćanja politike koju mu je nametala Bertrada. Uostalom, nije čak sigurno jesu li se Karlo i Karlman sastali prije Karlove ekspedicije ili tek poslije. Zapravo je nejasno zašto je 770. god. Karlo uopće pristao na ženidbu s Deziderijevom kćerkom koja mu je tako očito vezala ruke. Je li to bio doista samo izraz poštovanja prema majci, ili, što nam se čini mnogo vjerojatnijim, političkog plana koji je Pipin već ranije zacrtao, a Bertrada ga samo savjesno provodila? Bertrada je 770. otputovala u Bavarsku pa preko Alpa Dezideriju i, konačno u Rim, da uvjeri i papu u dobre namjere Deziderija. Ona nije došla praznih ruku. Naime, kroničar javlja: *redite sunt civitates plurime ad partem sancti Petri.*³ Bertrada je nato odvela Karlovu zaručnicu u Franačku pa je do ženidbe došlo u Mainzu 25. prosinca 770. god.

Čitava ta vrlo dobro zamišljena strategija srušila se već iduće godine. Ne možemo ulaziti u pojedinosti, ali činjenica je da je koncem 771. nenadano umro Karlman, da je Karlo munjevito preuzeo i Karlmanov dio Franačke koji je zapravo trebao pripasti Karlmanovim sinovima i da je Karlo istodobno potjerao svoju ženu njezinom ocu (langobardskom kralju), a da su tamo našli utočište i ustrašena Karlmanova udovica i njezino dvoje djece.

U to je vrijeme na papinskom dvoru nesumnjivo već imala odlučujuću riječ prokarlovska struja tako da je nakon smrti pape Stjepana III. (3. II. 772.) na papinsku stolicu došao Hadrijan I. koji je odmah vrlo čvrsto stao uz Karla. U međuvremenu bavarski vojvoda postao je Karlov vazal. Karlo je 773. krenuo na uništenje langobardske samostalnosti, što je i uspio već slijedeće godine, ali je mudro priznao Beneventu punu samostalnost u želji da između bizantskih posjeda u južnoj Italiji i srednje i sjeverne Italije ostavi međuprostor.

Na prvi pogled izgleda kao da je Franačka ipak graničila s Bizantom na osjetljivom području sjevernog Jadrana, tj. uz Veneciju i Istru. Je li tome tako?

2. Političke prilike u Istri

O navodnom Ahistulfovom osvajanju Istre 751. god. nema pouzdanih vijesti. O tome izvještava samo *Chronicon Salernitanum*,⁴ pisan oko 978. god., u kojem se i inače nalaze, kao što je poznato, mnoge nepouzdana, netočne i posve neprihvatljive vijesti. Svakako je Ahistulfovo osvajanje Ravene neodgodivo otvorilo pitanje novoga odnosa snaga u Italiji. Pravno je dakako bilo neprijeporno da rimski dukat, Ravena, Pentapolis, Venecija, Istra i južna Italija potpadaju pod bizantski suverenitet, ali car Konstantin V. (741.–775.) zbog dugogodišnjih teških borbi s Arapima (do 751.) i Bugarima (do 763.) nije bio u stanju ozbiljnije vojnički intervenirati u Italiji a sukob sa Zapadom se zaoštrio pogotovu nakon što je pod

³ *Annales Mosellani*, Monumenta Germania Historica (= MGH) Scriptorum (= SS), XVI, 496.

Konstantinovim izravnim utjecajem sinodom u Hijereji (10. II.do 8. VIII. 754.) najstrože zabranio izradu, posjedovanje i poštivanje pobožnih slika i zaprijetio prekršiteljima s teškim kaznama i time dokraja produbio već dulje vremena teški spor Zapada i Istoka o tom pitanju.

Slažemo se s tezom da je sukob Bizanta s papom doveo do toga da je Konstantin V. oduzeo papi crkvenu jurisdikciju nad onim područjima na kojima je Bizant imao stvarnu kontrolu, tj. nad Sicilijom, Kalabrijom i Ilirikom (Solun s Makedonijom i Heladom) i prihode s papinih južnotalijanskih posjeda.⁵

Što se tiče položaja Venecije, susjeda Istre, nakon propasti egzarhata, valja istaknuti da je ona u svom novom sjedištu na otoku Malamocco uspjela sačuvati svoju samostalnost u odnosu na Langobarde, Franke i Bizant. Konstantin V. bio je previše mudar političar da bi pokušao nametnuti Veneciji i Istri svoja ikonoklastička shvaćanja pa je čak venecijanskom duxu Mauriciju (dux od približno 764. god.) priznao bizantske titule (consul = hypatus i imperialis dux Venetiarum)⁶ i time dao na znanje da barem formalno smatra Veneciju bizantskim državnim područjem. Međutim, sudbina je Istre u to doba (751.–791.) vrlo sporna, pa autori predlažu posve oprečne teze: ona je do 774. u vlasti Langobarda a nakon toga Bizanta (Benussi⁷); ona je stalno u vlasti Bizanta (Paschini: do 791.⁸; Hartmann: do 787.⁹); ona je do 770. u vlasti Bizanta, od 770.–774. u vlasti Langobarda, a od 774. u vlasti Franaka (Cessi¹⁰); ona je do 787. u vlasti Bizanta, osim što je djelomično pala pod Langobarde nakratko 751. i duže oko 774. (De Vergottini¹¹) itd.

Jedina izravna prvorazredna vrela za to razdoblje predstavljaju pismo gradačkog biskupa Ivana papi Stjepanu III.,¹² papina pisma upućena istarskim biskupima¹³ i

⁴ MGH, SS, V, 467.

⁵ Tako još J. Gay, *L'Italie méridionale e l'empire byzantin*, Paris 1904, 12. Knjiga je prevedena i na talijanski (*L'Italia meridionale e l'impero bizantino*, Firenze 1917). Spor oko toga je li do tih teških mjera protiv papinstva došlo još za Lava III. ili tek za njegova sina Konstantina V. vodi se do danas u znanosti nesmanjenom žestinom.

Za nas je od velikog interesa tzv. Georgii Cyprii *Descriptio orbis Romani* (ed. H. Gelzer, Lipsiae 1890, 27), gdje se kao biskupije, koje potpadaju pod konstantinopolitanskog patrijarha navode i solunska, sirakuška, korintska, regijska, nikopoljska, atenska i patraška uz obrazloženje διὰ τὸ ὑπὸ τῶν ἑθνῶν κατέχεσσαι τὸν πάπαν τῆθ προεσφυτέρωθ Πώμηθ tj. zbog toga što se papa starog Rima nalazi u vlasti barbara. Usput napominjemo da samo jedan od sačuvanih rukopisa spominje i Kretu. Ali to je ovdje od manjeg interesa. Važnije je da se među biskupijama oduzetim papi ne spominje nijedna dalmatinska, očito zato što se dalmatinski gradovi nisu nalazili u stvarnoj bizantskoj vlasti. Car je oduzeo papi, a dodijelio konstantinopolitanskom patrijarhu samo one biskupije nad kojima se mogla vršiti realna crkvena jurisdikcija – ili, drugim riječima, Dalmacija pedesetih godina VIII. stoljeća nije bila pod Bizantom i nad njezinim biskupima nije papa (a nakon toga konstantinopolitanski patrijarh) imao stvarnu crkvenu vlast.

⁶ MGH, *Epsitola* (= Ep.) III, 712, br. 15.

⁷ B. Benussi, *Nel medio evo. Pagine di storia istriana*, Parenzo 1897, 107.

⁸ P. Paschini, *Storia del Friuli*, Udine 1953, vol. I, drugo izdanje, 130.

⁹ L.M. Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter*, III Band, Gotha 1908, 28.

¹⁰ R. Cessi, *L'occupazione longobarda e franca dell'Istria*, Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, T. C. – Parte II, Venezia 1941, 291 i d.

¹¹ G. De Vergottini, *Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo*, I, Roma 1924, 37.

¹² Vidi bilj. 5

¹³ MGH, *Ep.* III, 713, br. 20.

spomenutom gradačkom biskupu¹⁴ te pisma pape Hadrijana franačkom kralju Karlu.¹⁵

Benussi¹⁶ i Lenel¹⁷ datirali su pismo gradačkog biskupa Ivana sa 770. god., Cessi nešto opreznije sa 770.–772. U pismu poziva biskup papu da zaštiti istarski narod (populus Istriae) onako kako je zaštitio Ravenu i gradove oko Ravene. Poznato je da je ravenskog nadbiskupa Sergija, umrlog 25. VIII. 769. naslijedio na njegovoj stolici nadbiskup koji nije bio nimalo po volji papi. Tek koncem 770. papa uz pomoć izaslanika franačkog kralja Karla uspijeva postaviti osobu svoga povjerenja, nadbiskupa Lava. Dakle, vlast je pape nad Ravenom kako-tako učvršćena tek od konca 770. pa je zbog toga pismo gradačkog biskupa moglo biti pisano tek kasnije. Međutim, treba uzeti u obzir još nešto. Naime, u ožujku-veljači 771. uklanjanjem Kristofora i njegova sina Sergija, najbližih papinih funkcionara u Rimu, došla je na vlast odrješita prolangobardska grupacija oko Pavla Afiarte, čime je privremeno utjecaj langobardskog kralja Deziderija ojačao ne samo u Rimu nego i u sjevernoj Italiji. Potpuno pod utjecajem Pavla Afiarte papa piše kralju Karlu pismo u kojem mu priopćuje da mu je langobardski kralj, kojega naziva *excellentissimus filius noster* pomogao i pomaže na razne načine. O svemu tome bio je i gradački biskup sigurno dobro obaviješten pa je jedva zamislivo da bi u takvoj situaciji pisao papi o *gens perfida Langobardorum* i o tome da *sevissimi Langobardi* otimaju crkvenu imovinu u Istri po nalogu svoga kralja (per iussione regis). Tek pošto je smrću Karlova brata Karlmana 4. XII. 771. god. nužno došlo do raspada brižljivo planirane bavarsko-langobardske koalicije pod vodstvom Karlmana i njegove majke Bertrade, postalo je svima jasno da će doći do velikog preokreta i da će Karlo potpuno izmijeniti franačku politiku prema Italiji. Vrijeme u kojem Karlo otpušta svoju ženu, kćerku kralja Deziderija i vraća je njezinom ocu, a Karlmanova udovica s dvoje djece bježi na Deziderijev dvor, doista je pravi trenutak da gradački biskup na najotvoreniji način izrazi svoje neprijateljstvo prema langobardskom kralju. Nije manje karakterističan i odgovor pape. Na papinom se dvoru, dakako, znalo za nadolazeću oluju i za suton langobardske moći u Rimu – ali na papinom je dvoru još uvijek prisutan (i prema tome opasan) Pavao Afiarta. Zato u svom odgovoru gradačkom biskupu »nejasno« govori o *perfidis et malignis aemulis vestrae Istrianae provinciae* zbog kojih je njegova duša ispunjena žalošću, i pri tom oprezno ne spominje Langobarde, a još manje njihova kralja. O neposredno predstojećoj promjeni koja je visjela u zraku papa se izjašnjava ovako: *iam prope est Dominus, ut arrogantium ferocitatem deiciat*. Riječi »već je blizu Gospodin, koji će odbaciti okrutnost arogantnih ljudi« prevedene s diplomatskog na jednostavan jezik znače: ubrzo će pobijediti Karlo, a Langobardi i njihov kralj Deziderije propasti. Aluzija dokazuje da je na papinom dvoru sve bilo spremno za veliku promjenu. Kako je Karlman umro početkom prosinca 771., pismo gradačkog biskupa pisano je najvjerojatnije ili koncem toga mjeseca ili početkom siječnja 772., a papin je odgovor, dakle, pisan u siječnju 772. jer je Stjepan III., kao što je poznato, umro 3. II. 772. I kao što je car Konstantin V. sumnjao da je neka ranija papina pisma napisao Kristofor, a da ih uopće nije pokazao papi, nadalje, kao što je pismo kojim je papa obavijestio

¹⁴ MGH, *Ep.* III, 714, br. 21.

¹⁵ MGH, *Ep.* III, 590, br. 63 (tzv. Codex Carolinus).

¹⁶ Benussi, n. dj., (bilj. 6), 97.

¹⁷ W. Lenel, *Venezianisch-Istrische Studien*, Strassburg 1911, 11.

franački dvor o pogibiji Kristofora očito napisano po napatku Pavla Afiarte – tako se čini da je papino pismo gradačkom biskupu sastavljeno točno prema političkim sklonostima i željama budućeg pape Hadrijana I. koji je bio odrješito profranački, točnije rečeno, prokarlovski nastrojen. Pismo gradačkom biskupu inzistira na navodnom pravu koje papinska stolica ima na Istru i Veneciju i spominje *pactum generale (...) inter Romanos, Francos et Longobardos*. A čim je Hadrijan I. svega šest dana nakon smrti Stjepana III. konsakriran, on također u svom odgovoru Dezideriju spominje *pax (...) inter Romanos, Francos et Longobardos*.¹⁸ Uostalom, upravo *Vita Hadriani* spominje pismenu obvezu kralja Karla, u kojoj Karlo navodi kao sastavne dijelove papinske države provincias Venetiarum et Istria.¹⁹

Dodajmo još da gradački biskup u svom pismu papi razlikuje dva razdoblja langobardskog ugnjetavanja Istre. Počnimo s analizom drugoga razdoblja. Ono je vremenski određeno riječju »nedavno« (nuper): tek nedavno su se, kaže gradački biskup, istarski biskupi počeli međusobno posvećivati, čime su se odvojili od crkvene vlasti Ivana kao njima nadređenog nadbiskupa.²⁰ S time je u svezi i pritužba da se u Istri sada (nunc) tako loše postupa s gradačkim pravima, da se čak ne dopušta upraviteljima crkvenih imanja da pred vlastima zahtijevaju poštivanje privilegija. Tome suprotstavlja gradački biskup ranije razdoblje kada je papa Stjepan III. imao veći utjecaj na Deziderija (dum vestra coangelica iussio et auctoritas fuit apud regem). Najvjerojatnije biskup misli na vrijeme od sredine 770. god. kada je pod utjecajem Pipinove udovice Bertrade Deziderije predao neke gradove papi u želji da koaliciju Karlman-Bertrada-Tasilo-Deziderije učini za papu što prihvatljivijom.²¹

Iz pisma se gradačkog biskupa vidi da Langobardi u to doba drže vlast u Istri. Ali, kako su je kasnije izgubili? Cessi smatra da su Istru osvojili Franci 774. god., ali je prisiljen na vrlo neuvjerljivu interpretaciju pisma pape Hadrijana upućenog Karlu 776. god. (ili nešto kasnije).²² U tom pismu stoji da su Bizantinci i Istrani oslijepili nekog biskupa Mauricija, koji je po nalogu Karla ubirao za papu pensiones beati Petri, optužujući ga da namjerava Karlu predati (tradere) istarsko područje (ipsum territorium Istriense). Cessi te riječi posve neuvjerljivo tumači kao da se one odnose na prijenos vlasništva nad crkvenim imanjima. Ali, to je očito nategnuto. Papa javlja Karlu da je biskup oslijepljen jer je navodno želio Karlu izručiti »istarski teritorij«, dakle, cjelokupnu Istru. Papa poziva Karla da naredi vojvodi Markariju da povrati oslijepljenog biskupa u njegovu biskupiju. Iz toga ne slijedi da je Markarije, furlanski vojvoda, već uveo u Istru franačku vlast. Kad bi u Istri u to doba postojala franačka vlast, onda ne bi mogli »Grci koji stanuju u Istri« i Istrani prigovarati biskupu da tek želi Istru predati Francima. Istra dakle nije u to doba u vlasti Franaka. Znači li to da je u to doba Istra bizantska? Papa

---

¹⁸ L. Duchesne, *Le Liber Pontificalis* I, Paris 1886, V. Hadriani, 487.

¹⁹ N. dj., 498.

²⁰ MGH, *Ep.* III, 703, br. 13: Papa Grgur III. naslovljava pismo upućeno gradačkom nadbiskupu ovako: Antonino, gradensi archiepiscopo seu (...) episcopis eiusdem ordinatione seu Concilio pertinentibus.

²¹ Vidi bilj. 3.

²² MGH, *Ep.* III, 590 (Cod. Car. br. 63).

bizantsku vlast niti se iz njegova pisma može naslutiti da bi ona imala bilo kakvu ingerenciju nad Istrom. A i inače o nekoj bizantskoj pomorskoj vojnoj ekspediciji prema sjevernom Jadranu nema vijesti ni u to doba ni ranije. Takva je ekspedicija se tuži na »Grke koji stanuju u Istri« i na Istrane.²³ Hadrijan ne spominje središnju uostalom vrlo nevjerojatna. Proizlazi kao najvjerojatnije da su se Langobardi sami povukli iz Istre tako da je Istra od približno 773. god. uživala samostalnost, priznavajući, dakako, bizantski suverenitet, što je s jedne strane tamošnjoj istarskoj vlasti (magister militum, domestici itd.) davalo pečat legitimnosti, a s druge strane davalo nade Konstantinu V. da pod eventualno povoljnijim prilikama povrti stvarnu bizantsku vlast nad Istrom. Kada Hadrijan 776. (ili nešto kasnije) govori o »Greci qui in praedicto territorio residebant Histriense«, on time zapravo posve jasno daje na znanje da u Istri ne postoji realno prisustvo bizantske središnje državne vlasti. Zato nam se čini najvjerojatnijim da se nakon pada egzarhata u Istri zadržala samostalna domaća vlast koja je doduše priznavala Bizant i zato bila od Bizanta nagrađena zvučnim titulama. Za razdoblje 771.–773., tj. za doba langobardske okupacije Istre, moglo bi se predložiti ovo rješenje: Langobardi su u to doba okupirali Istru da bi iz nje izvukli što više koristi u obliku podavanja, poreza i sl. Možda »Greci koji stanuju u Istri« i domaći istarski posjednici nisu potpuno izgubili svaki utjecaj na upravu Istrom, možda su u to vrijeme realnu vlast imali Langobardi, s time da je istarska posjednička elita zadržala svoje položaje i posjede, ali u neravnopravnom položaju prema Langobardima. Kako je ubrzo došlo do povlačenja Langobarda, istarski su posjednici nastavili vladati Istrom bez neugodne langobardske prisutnosti. Ta kratkotrajna langobardska epizoda nije u *Rižanskom placitu* ostavila nikakva traga.

Neobično je važna okolnost da se ne može utvrditi točno čak ni vrijeme kada su Franci zauzeli Istru, a niti okolnosti i način na koji su to učinili. Da je Istra doista stvarno potpadala pod Bizant, franačko osvajanje Istre značilo bi izravan napad na bizantsko područje i tjeranje bizantskih vlasti. O svemu tome nema ni u kojem izvoru ni najmanje aluzije. Naprotiv, ako se prihvati naša teza da je Istra bila samostalni teritorij, koji je priznavao tek puku sjenu bizantskog suvereniteta, onda stvar postaje posve jasnom. Istarski magistri militum bili su naprosto »Greci koji su stanovali u Istri«, a hypati (consules) oni domaći uglednici koji su rado platili »pristojbu« u Konstantinopolu da se okite zvučnom titulom – a ne vidimo razloga zašto se u Konstantinopolu ne bi s najvećim zadovoljstvom ubirala takva pristojba, jer je to ubiranje bilo za bizantsku središnju vlast od očite višestruke koristi.

Na prvi pogled čini se kao da *Rižanski placit*²⁴ (804. god.) kada govori o ranijoj bizantskoj vlasti u Istri i o obvezama istarskog stanovništva prema Bizantu ocrta takvo stanje iz kojeg bi se moglo zaključiti na daleko veću stvarnu prisutnost središnje bizantske vlasti nego što to pokazuju naše analize. Prema *Rižanskom placitu* Istru su posjećivali bizantski missi imperii (missi imperiales), na čelu pokrajine nalazio se magister militum Grecorum,²⁵ u Novigradu je postojalo golemo

²³ Vidi o tome jasno izloženo stajalište A. Carile, *Continuità e mutamento nei ceti dirigenti dell'esarcato fra VII e IX secolo*, Atti e memorie 86 (1981) della Deputazione di storia patria per le Marche, Ancona 1983, 121 i d.

²⁴ A. Petranović – A. Margetić, *Il Placito del Risano*, Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno, vol XIV, 1983–1984, 55–70 (21v 11–12; 22v 5).

²⁵ N. dj., 21r 32–33; 22v 8–9.

državno dobro s preko 200 zakupnika,²⁶ Istra je bila obavezna plaćati u carsku blagajnu 344 zlatnika,²⁷ posebno se (čini se svake godine) sakupljalo darove (*exenia*)²⁸ za cara i, konačno, za *missi imperiales* sakupljalo se godišnje po jednu ovcu od onih koji su imali stotinu ovaca.²⁹

Ali, ako se ta na prvi pogled uvjerljiva slika realne bizantske prisutnosti u Istri malo točnije razmotri, dobiva se, čini nam se, rezultat koji nije daleko od onoga što smo ga pretpostavili na osnovi drugih analiziranih vrela.

Prije svega, nije nimalo vjerojatno da je *magister militum Graecorum* bio osoba upućivana iz Konstantinopola. On očito pripada grupi »Grka koji stanuju u Istri«, kako se to izrazio papa Hadrijan u netom analiziranom pismu. U Istri, u kojoj bizantska vlast nije čak ni pokušala provesti svoje žestoke ikonoklastične zakone, *magister militum* poslan iz Konstantinopola ne bi se mogao zadržati ni najkraće vrijeme, jer bi ga car sigurno odmah opozvao kad bi vidio njegovu bezuspješnost u onome što je za cara bilo najvažnije: crkveno jedinstvo u državi, a time i njezina stabilnost. Tako je bar bilo do 14. IX. 775. god., tj. do smrti cara Konstantina V., a uglavnom i za njegova sina Lava IV. (umro 8. IX. 780.), dakle kroz tako reći čitavo razdoblje kojim se bavimo. A o nekoj drukčijoj politici nakon toga, unatoč tome što su se bizantski pogledi na kršćansku dogmatiku bitno promijenili, ne može biti govora, jer je posve isključeno da bi Bizant poslije 780. god. najednom počeo slati svoga *magistra militum* u Istru u vrijeme kada je već Karlo čvrsto držao sve konce u Italiji. Iz svih tih razloga moramo pretpostaviti da je istarski *magister militum Graecorum* pripadao višem istarskom bizantskom sloju. Ako je tome tako, onda treba ići korak dalje i pretpostaviti da istarski *magister militum* nije primao plaću iz Konstantinopola, već da je svoj (vjerojatno vrlo skućeni) upravni i vojni aparat plaćao iz domaćih ekonomskih i financijskih izvora. A to je u prvom redu bio državni veleposjed u Novigradu i ona financijska obveza istarskih gradova u ukupnoj visini od 344 zlatnika, koja je doduše pripadala carskoj blagajni, ali koju je car hoćeš-nećeš morao prepustiti *magistru militum* ako je htio sačuvati kakav-takav kvazisuverenitet nad Istrom. Da je tome tako vidi se i po tome što je i franački vojvoda Ivan ubirao taj prihod, na što s prilično zlobe istarski predstavnici čak dva puta upozoravaju u Rižanskom placitu. Kako je franački vojvoda u Istri prebivao u Novigradu, treba nadalje pretpostaviti da je u Novigradu bilo i sjedište bizantskog *magistra militum*. Da je on prebivao u Puli, postavilo bi se pitanje ishrane njegova dvora, makar kako taj bio skućen, a također i pitanje raspodjele troškova na ostale gradove, koje bi izazivalo stalna trvenja među gradovima. Naprotiv, državni veleposjed u Novigradu rješavao je bezbolno sve te probleme.

Ostaje, prema tome, kao jedina stvarna prisutnost Bizanta davanje darova caru i slanje *missi imperiales*. Ali nijedno od toga nije po našem mišljenju imalo neko osobito značenje. Darovi koji su se skupljali za cara svodili su se najvjerojatnije na prikupljanje novčanih sredstava u razmjerno skromnoj visini. Što se pak tiče carskih izaslanika, oni su doista predstavljali određenu sponu središnje vlasti i istarske pokrajine, a bili su korisni i za Istru, jer se preko njih saznavalo za mnoge događaje i okolnosti koji su bili važni za istarsku vladajuću ekipu. Ali, posjeti su

²⁶ N. dj., 21v 43–22r 1.

²⁷ N. dj., 21v 34.

²⁸ N. dj., 22r 41.

²⁹ N. dj., 22v 5.

carskih izaslanika vjerojatno bili vrlo rijetki. To se može zaključiti iz visine podavanja, koja su teretila pučanstvo u povodu tih posjeta. Naime, Rižanski nas placit obavještava da je »u doba Grka onaj koji je imao 100 ovaca davao jednu«. ³⁰ Znači, ako je netko imao manje od 100 ovaca, nije davao ništa, što znači da daleko pretežni dio pučanstva nije uopće bio opterećen tom obvezom. U odredbi se izričito dodaje da je obveza postojala samo jedanput godišnje (semel in anno), iz čega slijedi da su carski izaslanici u načelu dolazili samo jedanput godišnje. Dodaje se nadalje da su ovce za prehranu carskih izaslanika skupljali samo »ako je bilo potrebno« (si necesse erat), što može značiti s jedne strane da u nekim godinama takvih posjeta nije uopće bilo, a s druge strane da je pratnja izaslanika morala biti vrlo ograničena. Ako je bila riječ o dvije-tri osobe, onda su očito uglednici pojedinog istarskog grada snosili drage volje dodatni trošak i na taj način stjecali u glavnom gradu pouzdane prijatelje. Uostalom, polovicu troškova za carske izaslanike snosila je crkva (medietatem dabat ecclesia). ³¹ Uz to crkva je bila dužna pobrinuti se za smještaj carskih izaslanika. ³² Opći je dojam da su carski izaslanici bili razmjerno rijetki gosti, koji su imali slab utjecaj na život istarskih gradova. Njihova uloga u političkom životu Istre kao cjeline bila je nesumnjivo veća, ali je ne treba precjenjivati.

Ukratko, Istra je doista bila sastavnim dijelom Bizanta u vrijeme kojim se bavimo, ali je utjecaj Bizanta na njezin život bio skroman.

Franačko zauzimanje Istre obično se stavlja u 788. god., ali je npr. De Vergottini predložio 1924. god. ³³ 787. godinu – doduše bez obrazloženja. I mi smo se tome pridružili, i to zato što na VII. ekumenskom koncilu koji je održan u listopadu 787. god. nije bilo istarskih biskupa, premda su na njemu bili prisutni biskupi iz ostalih dijelova Bizanta, pa čak i iz Dalmacije. Kako su nas analize uvjerile da je Istra u to doba bila faktički samostalna od Bizanta, nedolazak istarskih biskupa na Nicejski koncil ne čini nam se više dovoljnim dokazom za franačku vlast u Istri. Istra je, dakako, 791. god. sigurno bila u franačkoj vlasti, ali to je samo terminus post quem non. Čini se da je 787. god. ipak najprihvatljivija. Treba uzeti u obzir da *Annales regni Francorum* (*Annales Laurissenses maiores*) za 787. god. javljaju da se u povodu konačnog rušenja bavarskog vojvode Tasila u drugoj polovici te godine okupila pod vodstvom Karlova sina, italskog kralja Pipina, franačka vojska koja je dobila nalog da krene do Trenta. ³⁴ Upravo se nameće zaključak da je ta vojska »usput« zaposjela Istru i pokušala zavladata Venecijom. S Istrom očito nije bilo problema, ali se Venecija oduprla pa je Karlo – čini se upravo 787. god. ³⁵ – naredio papi Hadrijanu da izvrši dodatni pritisak time što će iz Ravene i Pentapolisa potjerati venecijanske trgovce. Papa je odgovorio Karlu da je izvršio ono što mu je naređeno i da je čak dao nalog ravenskom nadbiskupu da konfiscira sve venecijanske nekretnine na svojem području. Upravo za kraj 787. god. javlja Teofan ³⁶ da je langobardski pretendent Adelchis iz Konstantino-

³⁰ Na i. mj.

³¹ N. dj., 21v 11.

³² N. dj., 21v 12–13.

³³ De Vergottini, n. dj., (bilj. 11), 38.

³⁴ MGH, SS I, *Annales Laurissenses maiores*, ad a. 787: (...) ut domnus Pippinus rex venisset usque ad Trianto cum exercito suo etc.

³⁵ MGH, *Ep.* III, 622–623 (Cod. Car. 86). Karlov se nalog sadržan u Hadrijanovu pismu različito datira, ali kao da s pravom preteže 787. god.

pola stigao u Kalabriju, čime je Bizant pokušao parirati franačkom širenju po Italiji isticanjem bizantofilskog kandidata na beneventansku vojvodinu. U daljnje pojedinosti ne možemo ulaziti. Ali, sve te indicije kao da govore da 787. god. »Istra šaptom pade«. Venecija je bila bolje sreće jer ju je branio njezin lagunarni položaj. Uostalom, nije posve slučajno da je upravo 787. god. osnovana nova biskupija na Olivolu, čime se nesumnjivo htjelo pojačati veze svjetovne i crkvene vlasti u Veneciji.

RÉSUMÉ

L'auteur examine des options politiques en Italie en prenant en considération deux phases du renforcement de l'influence franque: tout d'abord, Pépin le Bref († 768) et sa veuve Bertrade (jusqu'à la mort de leur fils Carloman en 771) essaient de créer un équilibre de forces politiques (Bavière – Lombards – Papauté) sous la conduite des Francs; ensuite, Charles, fils de Pépin le Bref et futur Charlemagne assure la suprématie totale des Francs.

Dans ces deux phases, Byzance joue un rôle presque marginal. L'auteur explique que durant cette période l'Istrie jouit une grande autonomie, reconnaissant toutefois de manière purement formelle la souveraineté de l'Empire byzantin.

---

³⁶ *Theophanis Chronographia* (ed. C. de Boor), Lipsiae 1883, 464: ἀποστείλατα δὲ Εἰρηνη Ἰωάννην, τὸν (...) λογοθέτην τοῦ στρατιωτικοῦ, εἰς Λογγοβαρδίαν μετὰ καὶ Θεοδότου τοῦ ποτε ρήγος τῆς μεγάλης Λογγοβαρδίας πρὸς τὸ εἰ δυνηθεῖη ἀμύνασθαι τὸν κάροον.